

TIPARITURI ROMÂNEȘTI VECHI DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI
R.S.R. FILIALA CLUJ-NAPOCA PROVENITE DIN BIBLIOTECA
PERSONALĂ A LUI TIMOTEI CIPARIU

„Savantul graiului românesc”¹ — cum îl numise Ilie Dăianu pe Timotei Cipariu — rămîne în Pantheonul românesc una din marile personalități de renume mondial, de numele căruia se leagă traducerea în viață în chip creator a ideilor înaintate ale lui Inochentie Micu, continuînd perseverent opera cultural-științifică a acestuia în viziunea istorico-sociologică a lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și Ion Budai-Deleanu². Într-adevăr, „preocuparea științifică permanentă a lui Timotei Cipariu — scria Dimitrie Macrea³ —, a fost studiul limbii române, pe care el, ca și Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior (precum și Ion Budai Deleanu, n.n.), l-a folosit însă mai ales ca mijloc pentru apărarea drepturilor naționale ale poporului român, pornind... de la principiul just al legăturii strînse dintre istoria și limba poporului”... „fiind cel dintîi învățat român care publică documente și monumente vechi, de limbă românească”.

Despre valoarea tezaurului de carte românească veche pe care o conține biblioteca personală a marelui filolog⁴ și bibliofil⁵ din Blaj, bibliotecă numită de Ion Micu Moldovan „cipariană”⁶, ne stau mărturie prețioasele exemplare care au supraviețuit de-a lungul unui veac⁷, din care un stoc apre-

¹ I. Dăianu, *Timotei Cipariu* (La a 50-a aniversare de la moartea lui; 3 septembrie 1887), București, 1937, p. 11.

² I. Micu Moldovanu: *Timotei Cipariu — date biografice*, în „*Unirea*”, Blaj, 25/1905, p. 223; Al. Lupeanu-Melin, *Inceputurile ziaristice românești în Ardeal*, în „*Almanahul presei române pe 1926*”, Cluj, 1926, p. 39, 42, 43; V. V. Grecu, *Scoala Ardeleană și unitatea limbii române literare*, Timișoara, 1973, p. 83—84, 85; idem, *Preocupările lui Ion Budai-Deleanu pentru unificarea limbii literare*, în „*Limbă și literatură*”, București, 27/1970, p. 153—157.

³ D. Macrea, *Linguști și filologi români*, București, 1959, p. 68; A. Viciu, *Cipariu ca filolog*, în „*Unirea*” 25/1905, p. 213—216; G. Precup, *Părerile lui T. Cipariu asupra originii limbii și a poporului român*, în „*Unirea*”, Blaj, 25/1905, p. 216—218.

⁴ D. Macrea, *op. cit.*, p. 69; V. Nișu, în „*Studii de istorie*”. Baza de cercetări Tg. Mureș, Sub redacția lui S. Fucs (Extras), București, 1968, p. 66.

⁵ S. Jakó, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, 1967, p. 129—171; Jakó Zs., *Philobiblon transilvan*, București, 1977, p. 31—361, capitolul *Istoricul bibliotecii lui Timotei Cipariu*, traducere A. Kiss; T. Furdul, *Tipăriturile românești vechi blăjene, aflate în Biblioteca R.S.R. — F.C.N.*, Cluj-Napoca, 1976, Comunicare făcută la Sesiunea științifică organizată la Blaj în 1976, de Comitetul de cultură Alba Iulia și B.A.R.S.R. — F.C.N.

⁶ N. Comșa, *Correspondența între Ion Micu Moldovanu și Ion Bianu. Un capitol din colaborarea între Blaj și București*, Blaj, 1943, p. 99.

⁷ Jakó Zs., *Philobiblon transilvan*, p. 359.

ciabil de exemplare se află în fondul de carte românească veche al Serviciului Colecții Speciale de la Biblioteca Academiei R.S.R., Filiala Cluj-Napoca.

„... Cipariu — scrie Dimitrie Macrea — a reușit să-și formeze una din cele mai bogate biblioteci de la noi din acea vreme, compusă îndeosebi din manuscrise și documente vechi românești, lucrări de filologie și istorie...”. Ea formează astăzi baza Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei R.S.R. Marea lui erudiție și colecția bogată de scrieri rare l-au făcut atât de cunoscut peste hotare, încât renumitul istoric german Theodor Mommsen, trecând prin Transilvania, îi face o vizită la Blaj, iar „Societatea germană de orientalistă” din Berlin îl alege ca membru activ al ei⁸. Timotei Cipariu este așadar al doilea savant român, după Dimitrie Cantemir, care a fost ales membru al unui înalt for de cultură și știință german.

Despre cele mai multe tipărituri românești vechi — azi pierdute —, puținele informații oferite de literatura de specialitate sînt deosebit de prețioase. În afara arhivei personale, ne stă la îndemînă și corespondența dintre Ion Bianu și Ion Micu Moldovan, purtată între anii 1878—1914 și publicată în 1943 de Nicolae Comșa la Blaj⁹.

Înainte de a intra în tema propriu zisă a lucrării, folosim acest prilej pentru a spicui cîteva din detaliile acestor informații, alăturîndu-le lucrărilor publicate ale savantului de la Blaj, în scopul de a ne forma o idee de ansamblu privitoare la comoara de carte românească veche aflată odinioară în biblioteca sa personală¹⁰, lucrări în care a fost încorporată nu numai o imensă muncă de bibliografie, raportată la cerințele cultural-științifice ale timpului său¹¹, dar și un valoros număr de surse documentare — editate sau inedite — de-a lungul vieții consacrate acestui scop. Inestimabile din acest punct de vedere, comentariile istoriografice ale lui Cipariu privesc direct sau indirect prezența în bibliotecă a exemplarelor de tipărituri românești vechi descrise, utilizate ca izvoare și temeuri filologice, pentru o cunoaștere cît mai aprofundată a trecutului istoric al poporului român. „Cipariu — arată Sigismund Jakó — cumpăra mai ales material referitor la istoria Transilvaniei¹², ... la instituții juridice și politice, Diete, ... statistică, descrierea țării, care puteau fi admirabil folosite... pentru sprijinirea punctului de vedere al românilor în luptele politice duse... în jurul concetățeniei pe pămîntul crăiesc, al problemelor de limbă”¹³.

⁸ D. Macrea, *op. cit.*, p. 67—68; Jakó Zs., *Philobiblon*, p. 359.

⁹ N. Comșa, *op. cit.*, p. 47—106.

¹⁰ La Secția de Manuscrise și carte rară a B.A.R.S.R.—F.C.N., în fondul Colecțiilor Speciale se află următoarele lucrări în manuscris ale lui Timotei Cipariu: *Acte și fragmente latine și românești pentru istoria bisericii românești*, Blaj, 1855, Ms. rom. 141; *Catalog de bibliotecă și studii despre Pălia*, Blaj, 1850, Ms. rom. 135; *Crestomația sau Analecte literare*, Blaj, 1858, Ms. rom. 140; *De orthographia*, Blaj, f. an., Ms. rom. 282; *Istoria literaturii românești*, Blaj, 1860, Ms. rom. 347; *Originea românilor*, Blaj, cca. 1850, Ms. rom. 348; *Principia de limba și scriptura*, Blaj, 1850, Ms. rom. 524; *Principiia de scriptura*, P. II, Blaj, 1850, Ms. rom. 344.

¹¹ D. Macrea, *op. cit.*, p. 75; Jakó Zs., *Polibiblion*, p. 327.

¹² V. Nițu, *op. cit.*, 69; Jakó Zs. *Philobiblon*, p. 387 și 357.

¹³ Jakó Zs., *op. cit.*, p. 324.

În acest context, tipăriturile românești vechi au jucat un rol primordial în realizarea dezideratului propus. Operele scrise și publicate încă în timpul vieții, completează imaginea pasionatei sale activități, despre care, oricât s-a scris pînă acum, nu s-au putut circumscrie în timp decît linii directoare, dar sigure, asupra cuantumului și semnificațiilor istorico-culturale ce conturează figura modestului profesor din Blaj, dar marelui om de știință român transilvănean.

Despre exemplarele de carte românească veche din „biblioteca cipariană” însă, nu s-a scris în mod expres, deși fiecare lucrare în care se vorbește despre ea, ne dă detalii de mare valoare științifică în domeniul bibliografiei și istoriografiei românești vechi¹⁴. Relatările competente ale diferiților autori, arareori depășesc preocupările bibliofile ale eruditului blăjan de faimă europeană. Înzezestrat nu numai cu o memorie fenomenală și cu o uimitoare și dîrză putere de muncă, stimulat de o îndîrjită sete de cunoaștere, — o mare parte din lucrările lui Cipariu privitoare la tipăriturile românești vechi, au văzut lumina tiparului pentru întîia oară în revistele: „*Organulu luminărei*”, „*Analele Gimnazinlui greco-catolic din Blaj*” și „*Archivul pentru filologie și istoria*”.

Exemplarele de carte românească veche ale lui Timotei Cipariu au fost — după cum ne-o demonstrează faptele — folosite aproape în toate cazurile de către Ion Bianu și Nerva Hodoș la întocmirea fișelor descriptive, în vederea redactării *Bibliografiei românești vechi*¹⁵. Desigur în această privință, neavînd la îndemînă și alte documente scrise, ne mîrginim numai la o parte din corespondența amintită mai sus. Astfel, în 1895 Ion Bianu, în scrisoarea sa din 4/16 august, îi scria lui Ion Micu Moldovanu: „Voi avea trebuință să văd și cîteva cărți din Biblioteca Cipariu, cărți vechi românești”¹⁷. Într-un anume sens, trebuie spus că opera lui Ion Bianu și Nerva Hodoș, așa cum va reieși din cele ce urmează, este rezultatul colaborării directe sau indirecte dintre București și Blaj; am putea spune, cu anumite rezerve, că este într-o măsură și opera lui Timotei Cipariu¹⁸ și a lui Ion Micu Moldovanu, deoarece autorii *Bibliografiei românești vechi* au utilizat nu numai exemplarele „cipariene” de carte românească veche, ci — grosso-modo — și notițele și adnotările extrem de amănunțite ale amîndurora¹⁹.

Trăit în casa lui Ion Micu Moldovanu și în imediata apropiere (mai corect spus în anturajul lui Timotei Cipariu), Ion Bianu s-a mîndrit cu faptul că a mers — ca să folosim declarațiile sale — „pe urmele și în lumina lueferilor de la începutul secolului al XIX-lea” și că: „a deschis ochii copilăriei asupra lui Cipariu”, pe care l-a avut „învățător și ocrotitor părintesc” alături de „cealalți crescuți în același spirit, cu aceleași adevăruri”²⁰ istorico-culturale și patriotice. Referindu-se la substratul acestor afirmații ale lui

¹⁴ N. Comșa, *op. cit.*, p. 28.

¹⁵ R. Brateș, *Oameni din Ardeal*, București, 1973, p. 44; D. Macrea, *op. cit.*, p. 67.

¹⁶ N. Comșa, *op. cit.*, p. 28—29.

¹⁷ *Idem*, *op. cit.*, p. 61.

¹⁸ I. Bianu, N. Hodoș, D. Simonescu, *Bibliografia românească veche*, I—III, București, 1903, 1912, 1936; N. Comșa, *op. cit.*, p. 31—34, 51, 61, 68—69, 71.

¹⁹ N. Comșa, *op. cit.*

²⁰ *Idem*, *op. cit.*, p. 17.

Ion Bianu, Nicolae Comșa apreciază că Timotei Cipariu a fost chiar „inspiratorul studiilor literare de istorie ale lui Bianu”²¹ și „era firesc ca acesta — aflat la București — să se adreseze la Blaj, unde găsea și multe cărți vechi, unice, dar și priceperea în judecarea și prețuirea lor”. „Ceea ce... s-a început în domeniul studiilor de istorie literară veche cu marele nostru Timotei Cipariu, s-a continuat — scrie Nicolae Comșa — persistent și sistematic cu Ion Micu Moldovanu, care în ce privește învățătura cărții era un *alter Cipariu*, și după moartea acestuia” a rămas „singura din marile personalități ale Blajului”.

„Cărțile aflate” în Blaj, îndeosebi ale lui Timotei Cipariu, „trebuiau văzute și descrise”, preciza Ion Bianu, care în 1878 a cerut lui Ion Micu Moldovanu „notele” cu descrierea cărților românești vechi, făcută de Cipariu²². Explicabil ca în 1879 Bianu să scrie: „spune complementele cele mai respectuoase veneratului D/omn/ Cipariu”. De altfel mesajul propunerilor făcute de Timotei Cipariu în discursul său din 1862 la Adunarea Generală a ASTREI în Brașov, trasa ca sarcină de prim ordin Societății transilvănene pentru cultura poporului român „să se adune o bibliotecă de cărți vechi românești... din timpurile cele mai vechi... cu speșele Asociațiunii și în depozitul ei”. Aceasta a prins viață în activitatea de mai târziu a Academiei Române. „Recomandările formulate în 1862 — scrie Valeriu Nițu²³ — Cipariu le practicasă în decursul mai multor ani, iar inițiativa pentru valorificarea vechilor tipărituri românești, dorea s-o vadă îndeplinită”. Încă în 1861, Timotei Cipariu a donat cărți ASTREI la Sibiu. „Un razim naționalității române se împlintă astăzi... sperăm că asemenea reazime... se vor împlinti... și mai multe și mai puternice” (Vezi: G. Cipaianu: *Din activitatea ASTREI în 1861—62*, în *Studia* 2/1971, Cluj, p. 70). Bogdan Petriceicu Hașdău în *Cuvente den betrani*, aprecia că Timotei Cipariu „a supus cel dintâi unui studiu esotic vechile texturi române”. De remarcat este aici și faptul că Cipariu a adus numeroase contribuții prin completările făcute *Lexiconului de la Buda* (1825)²⁴, aducându-i importante rectificări și precizări. Exemplarul se află în fondul Secției de Manuscrise și carte veche a Bibliotecii Academiei R.S.R., F.C.N.²⁵

Mergînd pe linia depistării unor detalii în corespondența dintre Ion Bianu și Ion Micu Moldovan, aflăm că în 1898 fostul elev al acestuia din urmă, atestă fostului său profesor nu numai primirea, ci și faptul că „*Tetraevangelul* lui Cipariu este încă...” la București²⁶. Totodată îi face cunoscut că îi înapoiază *Liturghierul* din 1680, tipărit la București, rugîndu-l în același timp să-i comunice „dacă în exemplarul Cipariu se află prefață și dedicație; dacă are, ... să... reconstituie pasajul... de la f. 4 rîndul 1 ultima a treia foaie din prefața dedicatorie”²⁷.

²¹ *Idem*, op. cit., p. 29.

²² *Idem*, op. cit., p. 50.

²³ *Idem*, op. cit., p. 33, 48, 51, 61, 69—71, 99.

²⁴ B. P. Hașdeu, *Cuvente den betrani*. Istoria limbii române, III, București, 1881, p. IX.

²⁵ *Lexiconul de la Buda*, coligat cu Ms. rom. 586. Filele manuscrise sînt intercalate între fiecare filă tipărită.

²⁶ N. Comșa, op. cit., p. 69.

²⁷ *Idem*, op. cit., p. 70.

În legătură cu această tipăritură, tot în 1898 Bianu a cerut să i se comunice „dacă acel exemplar se termină cu foaia 126, sau mai urmează?” Este o probă în plus că exemplarul lui Timotei Cipariu a constituit obiectul unei cercetări mai minuțioase.

În 1901 Ion Bianu i-a scris lui Ion Micu Moldovanu: „exemplarul nostru din *Kyriakodromion*-ul /Bălgrad/ 1699, la Cipariu nu are ultima foaie care urmează după foaia 414. Mă rog — insistă Bianu — să ne copiezi din exemplarul de acolo, ce se află tipărit pe aceea foaie”²⁸. Și apoi încă „o rugare” (1901), nu ne dai *Catechismul*, îmi pare rău, căci asupra acestui punct publicațiunea bibliografiei — este vorba de *Bibliografia românească veche* — va fi defectuoasă”. Referirea se face la *Catechismul calvinesc*, pe care Cipariu afirmase că l-ar fi văzut în Biblioteca Blajului. „Exemplarul lui /Gheorghe/ Bariț unde să-l căutăm?... Dacă nu ne trimiți exemplarul de acolo, cum ne-ai dat altele multe și bune, (evident și din cele ale lui Timotei Cipariu) rămîne lucrarea necompletă în acest punct”. În acelaș an, Bianu îi mai scria: „la sfîrșitul tomului I, facem *Addenda et corrigenda*, în care adăugem ce am aflat despre unele cărți după tipărirea descrierii lor, sau îndreptăm oarecari greșeli. Pentru acestea avem grabnică și mare trebuință de *Evangelhia* lui Coresi, exemplarul d-tale personal, în care se află la sfîrșit și *Molitvenicul*”²⁹. Este de presupus că și *Exemplarul C* care a aparținut lui Timotei Cipariu, să fi fost trimis la București alături de *Exemplarul M*, care a aparținut lui Ion Micu Moldovanu. Împrejurarea constituie un element important, nesemnlat încă în istoriografia românească veche, privitor la circulația tipăriturilor românești vechi trecute peste Carpați înainte de 1918, din Transilvania și Țara Românească.

În 1905, Ion Micu Moldovanu a dat cîteva relatări lui Bianu, referitor la un exemplar din *Observații de limbă românească*, tipărit la „Buda 1797”, aflat în „biblioteca cipariană”³⁰. În ce privește datarea acestei tipărituri, presupunem că aici, fie la citirea, fie la imprimarea textului cărții lui Nicolae Comșa, s-a strecurat o eroare, deoarece cartea lui Paul Iorgovici, *Observații de limbă românească* pe care a avut-o în vedere Ion Micu Moldovanu, a apărut în 1799, nu în 1797. Oricum, faptul important de reținut

²⁸ *Idem*, op. cit., p. 70.

²⁹ N. Comșa, op. cit., p. 99. Vezi și V. Drimba, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, București, 1955, p. 558(24); Titus Furdui: *Date noi privitoare la Tîlcul evangheliilor și Molitvenicul românesc ale lui Coresi*, Cluj, 1972; *idem*, *Date noi la Arad privitoare la tipăriturile lui Coresi. Contribuții la Bibliografia românească veche*, Cluj-Napoca, 1976, Comunicare ținută la Sesiunea științifică din Arad, 1977. Ion Micu Moldovan, în scrisoarea din 12/10 1898, îi scria lui Ion Bianu că exemplarul său („exemplarul M” din Tîlcul evangheliilor a lui Coresi) a fost procurat de la parohul Daniel din Szabad (Sabadul de Cîmpie, azi Voiniceni, județul Mureș). Vezi C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, București, 1968, p. 92 și 256. Exemplarul a fost deci achiziționat de Ion Micu Moldovan, care apoi a ajuns pe masa de lucru a lui Timotei Cipariu. Acesta, desigur confundîndu-l cu exemplarul său, neobservînd eroarea (la vîrsta sa înaintată, o asemenea scăpare i se putea întîmpla), a aplicat sigiliul sec de proprietate. Că a fost vorba de o eroare, o dovedește faptul că sigiliul sec lipsește de pe *exemplarul C*, adică exemplarul care îi aparținea de fapt.

³⁰ N. Comșa, op. cit., p. 100.

constă în aceea că este vorba de exemplarul ce a aparținut bibliotecii personale a lui Cipariu.

În capitolul *Istoricul bibliotecii lui Timotei Cipariu* din cartea *Philobiblon transilvan* a lui Jakó Zsigmond, întâlnim importante amănunte privitoare la tipăriurile românești vechi din biblioteca lui Timotei Cipariu. De altfel, autorul face și un istoric al bibliotecii cipariene. „De la un strămoș al său (sec. al XVIII-lea), Timotei Cipariu... a moștenit un *Liturghier*, tipărit la București în 1708, păstrat... cu pietate până la sfârșitul vieții”³¹. În 1848 Timotei Cipariu îi scria lui Gheorghe Barițiu: „Veți dta numai pentru o biătă *Pravila* [Govora, n.n.], scrisesem acum doi ani în 3 ex/emplare/”³². La acest exemplar, credem că Ion Bianu a făcut la 27 ianuarie 1896 referirea, când solicita stăruitor: „am încă o rugare bibliografică: mă rog să fotografiazi pentru noi titlul *Pravilei mici* de la Govora, ediția făcută pentru Ardeal, din care numai între cărțile rămase de la... Cipariu știu că există un exemplar”. Nu știm dacă clișeu a fost trimis sau nu, deoarece în *Bibliografia românească veche*, I, p. 110 și 111, nu apar decât două reproduceri din această tipăritură (1640): „Stema Basarabilor” aflată pe dosul foii de titlu și o „pagină din filele liminare”³³.

Încă în 1922, Alexandru Lupeanu scria despre biblioteca personală a lui Timotei Cipariu: „biblioteca rămasă după dînsul e proverbială”³⁴, iar Jakó Zsigmond, continuîndu-și aprecierile unanime cu privire la ea, scrie: „Unică printre cele ale contemporanilor săi”, biblioteca lui Timotei Cipariu a devenit „continuatoarea organică a tradiției bibliofile transilvane din secolele XVII și XVIII”³⁵. Ea cuprinde numeroase lucrări de istorie bisericească și tratate de „filologie și gramatică românească”, precum și altele de economie politică și socială referitoare la trecutul istoric al poporului român. În privința exemplarelor de carte românească veche, se pare că în 1838 Timotei Cipariu a achiziționat și unele tipărituri românești vechi de la medicul aiudean Ion Barițiu, care la rîndul său le moștenise de la tatăl lui, fost profesor de teologie³⁶, precum și de la familia Gotz Kovásznai Józseph³⁷. Arătăm aici că în 1976 a fost achiziționat un *Liturghier* blăjan, de la unul din descendenții acestei familii, de la cantorul Goț Petru de pe Valea Mureșului, ceea ce înseamnă că urmașii acestui paroh, au continuat preocupările înaintașilor lui. Tot în această perioadă Timotei Cipariu a cumpărat și alte exemplare de carte românească veche, de la descendenții lui Vasile și Dimitrie Aaron. Dar cea mai importantă achiziție în acest timp, făcută de Timotei Cipariu, scrie Jakó Zsigmond, „a fost, fără îndoială, colecția doctorului Vasile Popp, — acest mare pionier al bibliografiei românești — cumpărată încă în 1842 sau în anul următor” și „este verosimil ca biblioteca acestuia să fi trecut în

³¹ Jakó Zs., *Philobiblon*, p. 312.

³² N. Comșa, *op. cit.*, p. 63.

³³ I. Bianu, N. Hodoș, *op. cit.*, I, 1903, p. 110 și 111.

³⁴ Al. Lupeanu, *Călușa Blajului. Cu însemnări și lămuriri istorice*, Blaj, 1922, p. 58.

³⁵ Jakó Zs., *Philobiblon*, p. 317.

³⁶ *Idem*, *op. cit.*, p. 317.

³⁷ *Idem*, *op. cit.*, p. 317.

întregime în posesia lui Cipariu³⁸. În Catalogul „nedatat întocmit de Cipariu pe 107 p(agini) figurează — scrie Jakó Zsigmond — ediții vechi de texte³⁹ de specialitate filologică, istorică, alcătuită între 1838—1848, potrivit cerințelor specifice ale realității românești.

În 1851, T. V. Borza i-a semnalat lui Timotei Cipariu existența unor cărți vechi românești⁴⁰, iar în 1856, Ioan Fekete Negruișu „i-a trimis 7 cărți religioase vechi⁴¹. Ilie Vlăsa Ticadi, i-a promis o *Pravilă*⁴² [*Indreptarea Legii*, Tîrgoviște], 1652, găsită la biserica Veresmort, localitatea Unirea de lângă Aiud. Ioan Deac din Sebeș i-a trimis un exemplar din cartea lui Ion Popa din Vinț: *Sicriul de aur* (Sebeș-Alba, 1683), probabil exemplarul C.R.V. 19, care poartă pe foaia de titlu sigiliul sec al lui Timotei Cipariu, iar o *Cazanie* (Carte românească de învățătură), Iași, 1643, pe care se află atît sigiliul sec cît și scrisul lui Timotei Cipariu: „Finita lectio hujus ultimi libri 1858, 12/24 Juni“, însemnare făcută numai la cîteva luni după primirea scrisorii lui Deac din 2 ianuarie 1858.

În prefața *Crestomației seau Analecte Literarie* (Blaj, 1858), Timotei Cipariu — le menționează la p. 36 Ștefan Semlyén în lucrarea sa *Tipărituri ardelenne din veacul al XVI-lea*⁴³ —, ne dă și alte localități privitoare la proveniența cărților lui Timotei Cipariu. „Vechile tipărituri românești serveau filologului ardelen — scria Valeriu Nițu — pentru a determina din punct de vedere istoric, fizionomia limbii române, iar acestea concretizează unitatea ei și prin circulația tipăriturilor, căci, scria Cipariu: „... fieștecarele acestea reprezintă limba românească deplin, după cum se găsea în Transilvania cu părțile Ungariei, în Moldova cu părțile ei antice și în România⁴⁴, „deoarece limba unui popor este faptă istorică și prin urmare, adevăr istoric⁴⁵.

Pentru Timotei Cipariu, „limba vechilor cazanii“, cum o numea un poet din Moldova, aflată în tipăriturile românești vechi, era „limba căreia i se închină pămîntul nostru ca unui ideal sfînt și însuflețitor, tezaur ce ne-a rămas de la ei, ereditate neînstrăinată și ... carea ca un fir e în stare a conduce /destinul cercetărilor noastre filologice și istorice, n.n./ prin toate labirintele întunecate /necunoscute sau umbrite, n.n./ ale acestui popor antic⁴⁶.

Neîndoios că întreaga activitate științifică a lui Timotei Cipariu trebuie văzută prin optica investigațiilor sale în lumina textelor românești vechi, a importanței pe care el a dat-o tipăriturilor și cititorilor și autorilor lor, iar

³⁸ *Idem*, op. cit., p. 322.

³⁹ *Idem*, op. cit., p. 327.

⁴⁰ V. Nițu, op. cit., p. 70.

⁴¹ *Idem*, op. cit., p. 70.

⁴² *Idem*, op. cit., p. 70.

⁴³ Semlyén St., *Tipărituri ardelenne din veacul al XVI-lea în Biblioteca Academiei R.P.R. Filiala Cluj*, în „Prima Sesiune științifică de bibliologie și documentare“, București, 1957, p. 295—299.

⁴⁴ V. Nițu, op. cit., p. 71.

⁴⁵ D. Macrea, op. cit., p. 69.

⁴⁶ Timotei Cipariu vezi „Organulu luminărei“, Blaj, 59/1848, p. 322 și *Principia de limba și scriptura*, Blaj, 1856, p. 256.

aceasta era strâns legată de munca sa, desfășurată pe tărîm pedagogic. Pentru noi este limpede că cercetarea științifică în domeniul filologiei era organic împletită cu cea didactică, precum și cu aceea de întemeietor de școală românească, destinată învățămîntului unui program cu totul altul decît cel preconizat de Petru Pavel Aaron. Patriot înflăcărat, Cipariu a simțit în cel mai înalt grad de răspundere civică, necesitatea de a aduce un aport cît mai substanțial în organizarea și întocmirea unei programe școlare, pe măsura cerințelor fundamentale ale culturii românești, întoarsă spre realitățile istorice imediate ale emancipării poporului său, înarmării lui cu cunoștințe istorice și științifice autentice. Este firesc ca el să se fi numărat printre cei mai de seamă fruntași și cei mai activi combatanți revoluționari români de la 1848, a cărui contribuție s-a afirmat neînterupt pe tărîm politic și ideologic, alături de activitatea desfășurată de Simion Bărnuțiu, Gheorghe Barițiu, Aron Pumnul, Avram Iancu, Vasile Moldovan ș.a. Împreună cu ei, au fost făcute pregătirile care aveau să ducă la evenimentele de pe Cîmpia Libertății. Așa cum remarca Ion Iliescu în cartea sa *Geneza ideilor estetice în cultura românească*⁴⁷, în această perioadă conținutul înaintat al ideilor iluministe preconizate și cultivate de românii transilvăneni, purta „amprenta legăturii cu noile transformări, primind un caracter activ democratic, popular”. „De o mare importanță pentru caracterizarea personalității lui Cipariu — scrie D. Macrea — este activitatea lui politică. Prin scrieri și prin luptă politică activă, Cipariu participă la toate acțiunile din vremea sa pentru eliberarea poporului român din Transilvania și pentru drepturile lui politice. El a fost unul dintre cei zece secretari ai Adunării de la Blaj din 1848... și unul dintre cei treizeci de delegați români trimiși la Viena, ca să prezinte revendicările românilor. Pentru a justifica temeiurile istorice și politice ale egalei îndreptățiri a poporului român cu celelalte naționalități din Transilvania, el publică în 1847—1848 ziarul *Organulu luminărei*, devenit apoi *Organulu Naționalu*. Cipariu este unul dintre autorii celor 11 puncte ale Adunării de la Blaj. La 20 octombrie 1848, el redactează Proclamația de la Sibiu, chemînd poporul la luptă împotriva despotismului... „Toată activitatea sa publică (și publicistică), dovedește voința sinceră de colaborare cu toate națiunile, militînd pentru ca, cu orice preț să se înfăptuiască, fără condiții, egalitatea în drepturi a poporului român cu a tuturor popoarelor europene. De aceea atît bibliofilia cît și achiziționarea de tipărituri românești vechi, nu au fost un scop individualist în și pentru sine; el le-a pus deopotrivă în slujba intereselor fundamentale ale întregii dezvoltări sociale și politice a poporului său.

Legăturile sale cu intelectualitatea și anticariatele europene de prestigiu, aveau același scop: procurarea neînteruptă a cît mai multe și valoroase cărți și manuscrise privitoare la istoria poporului român, fără însă a exclude și pe acelea privitoare la întreaga cultură antică, medie și modernă, ale întregului neam omenesc. În lucrările lor, Valeriu Nițu și Jakó Zsigmond se referă la faptul că Timotei Cipariu a cumpărat manuscrise și cărți vechi de

⁴⁷ I. Iliescu, *Geneza ideilor estetice în cultura românească*, Timișoara, 1972, p. 227.

⁴⁸ D. Macrea, *op. cit.*, p. 73.

o valoare inestimabilă, de la Budapesta, Viena și alte centre culturale europene. O făcuse înaintea lui și Inochentie Micu, care a adus din Viena un exemplar din *Hronicul moldo-româno-vlahilor* al lui D. Cantemir, păstrat în Biblioteca Blajului. Dăm și noi aici un exemplu, necunoscut în literatura de specialitate: Timotei Cipariu a cumpărat un exemplar de carte românească veche și din Lipsca. „A doua localitate importantă de achiziție, scrie Jakó Zsigmond, este în... Lipsca. Aici el avea legături cu firmele Kirchhoff et Wiegand, K. F. Koehler's Antiquarium, F. A. Brockhaus...“ De aici Cipariu a cumpărat cartea *Metrica* a lui Zenovie C. Pop, tipărită în limba greacă la Lipsca în 1816, exemplar fost cîndva în posesia Bibliotecii Universității din acest oraș. Și Timotei Cipariu a scris o metrică: *Elemente de poetică. Metrică și versificațiune* (Blaj, 1860) pe care Ioan Breazu o consideră originală, negăsindu-i în literatura universală un model pe care să-l fi folosit la redactarea ei⁵⁰.

Timotei Cipariu a cumpărat desigur exemplare de carte românească veche și de la alți „furnizori“ sau proprietari particulari români, printre care și Vasile Popp, autorul *Disertației*⁵¹, la a cărei redactare a contribuit în cei 10 ani de colaborare. Din aceste diverse surse, extrem de dispersate în spațiu și timp, Cipariu să fi cumpărat la răstimpuri apreciable, din aceeași tipăritură un al doilea — și nu este exclus — și un al treilea exemplar. După cum știm, aceasta nu este o noutate pentru cei familiarizați cu bibliofilia, deoarece la fel ca și alți cărturari români, și Cipariu și-a procurat mai multe exemplare dintr-o tipăritură, dacă ele păstrau file ce nu se găseau la exemplarele achiziționate anterior; aceasta cu atât mai mult cu cît exemplarele aveau atașate de-a lungul vremii și file manuscrise. Puțini sînt acei care pot să facă cu ușurință deosebirea dintre *prima* și a doua ediție a *Vieții svinților pe luna octombrie* a lui Dosoftei, apărută la numai cîțiva ani după întîia, și nu la Iași — cum se credea, ci la Mănăstirea Neamț. Or, cu privire la asemenea detalii — neînsemnate pentru alții —, Cipariu ținea să le aibă, sau dacă nu le putea obține, măcar să le cunoască. Așa se explică faptul pentru care, în acest context, exemplificăm doar două dintre acele tipărituri din biblioteca lui personală care au supraviețuit; prima este cartea lui Vasile Ladislau Popp: *De funeribus plebejii daco-romanorum* (Viena 1817), exemplare aflate sub cotele CRV 438 și CRV 452, și *Catechismul cel Mare* (Blaj, 1783), exemplarele C.R.V. 209 și respectiv C.R.V. 231. S-ar putea aduce aici unele obiecții, la care nu răspundem, deoarece nu este în intenția noastră să punem pe același plan tipărituri din secolul XVII cu cele din secolul al XVIII-lea, mai ales acele de la Blaj, pe care le avea la îndemînă. Dar refe-

⁴⁹ Jakó Zs., *Philobiblon*, p. 352—353.

⁵⁰ V. Popp, *Dissertație despre tipografiile românești din Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor pînă la vremile noastre, scrisă de Vasile Popp a frumoașelor Măestrii, a filozofii și medicinii doctor și K(hesaro) K(răieștii) Montano-Kameral Fisic în Zlagna, Sibiu, 1838; I. Mușlea, în *AIIN*, 5, 1928—1930, p. 86—157; idem, în *AIIN*, VI/1931—1935, p. 529—533; G. Barițiu, *Vasile Popp*, în „*Transilvania*“, Sibiu, 7/1868, p. 130; P. Teodor, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, 13, 1970, p. 83—98, 85, 88; I. Bianu, N. Hodoș, D. Simonescu, *op. cit.*, I, 1903, p. V.*

⁵¹ I. Breazu, *Studii de istoria literaturii române și comparată*, București, 1968.

rindu-ne la faptul că după 1848 biblioteca îi fusese pustiită, în încercarea sa de a și-o reface, este posibil ca Cipariu, sub povara grelei pierderi suferite, să fi trecut cu vederea că o tipăritură sau alta a rezistat dezastrului și, conștient de valoarea unei asemenea cărți, să-și fi cumpărat un al doilea exemplar. Sau, acceptînd o altă ipoteză: în 1916 cînd s-a făcut separarea bibliotecilor în pivnițele clădirii Mitropoliei, în masa aceea de carte prăfuită, unele exemplare din tipăriurile românești vechi aparținînd lui Ion Micu Moldovanu, Ioan Vancea, Alexandru Sterca Țelușiu, Augustin Bunea și altora, neaflîndu-se pe ele nici un semn de proprietate, Zenovie Picișanu să le fi atribuit lui Timotei Cipariu⁵². Noi nu facem însă abstracție de faptul că marele cărturar de la Blaj, considera fiecare exemplar de carte românească veche drept „unicat“.

În privința exemplarelor de carte românească veche — fiindcă numai pe ele le avem în vedere — care poartă însemnele de proprietate, atît acelea ale lui Timotei Cipariu cît și cele ale lui Ion Micu Moldovanu, nolens-volens trebuie să acceptăm faptul că ele au fost în mîinile amîndurora. O explicație plauzibilă, deci acceptată cel puțin ca o clauză istorică, este și împrumutul reciproc pe care și-l făceau cei doi. Apoi, după moartea lui Timotei Cipariu, se pare că Ion Micu Moldovanu a avut o vreme în custodie biblioteca cipariană. Știm că exemplarul CRV 258, numit și „exemplarul M“, poartă sigiliul sec al lui Timotei Cipariu, confecționat la Viena (probabil la acel gravor care a confecționat și ștampila „Asociațiunii“). Posibil ca, rățit prin vasta sa bibliotecă așezată de jur-împrejurul camerei sale de lucru încît arăta, după spusele unuia din vizitatorii săi: „ca niște ziduri de cetate ce-l împrejmuiau la masa lui de lucru“, să fi aplicat pe exemplarul lui Ion Micu Moldovanu, sigiliul său.

Din multe sale achiziții, — avem iarăși în vedere numai tipăriurile românești vechi — unele nu au mai apărut în circuitul cercetării științifice. Despre pierderea din anii 1848—1849, Cipariu scria cu amărăciune: „Aceasta fu întîia catastrofă din carea ce a mai scapatu în Blasiu, ... deveni prada chiaru și amiciloru/mei, n-aru mai fi fostu“⁵³. Asemenea întîmplări dramatice li s-au întîmplat și altor cărturari români contemporani lui). Din cele aproape 3.000 de cărți vechi, s-ar fi păstrat numai circa 1.000, cele aflate în dulapurile puse în podul casei sale, care, azi s-ar cuveni să fie o casă muzeală în Blaj. Trista experiență l-a determinat pe Timotei Cipariu să propună înființarea unei Biblioteci Naționale la Sibiu sau la București, unde să-și doneze biblioteca. Acest vis a rămas însă neîmplinit. Abia în 1914 biblioteca sa va ajunge în posesia Bibliotecii Centrale, depozitată cu cele de care s-a amintit mai sus, în subsolul clădirii, unde s-a amestecat cu altele, provenite de asemenea de la personalități de seamă ale Blajului⁵⁴.

Timotei Cipariu cunoștea, pare-se, nu numai componența numerică, dar și „locul“ pe care îl ocupa biblioteca sa în viața culturală a țării; de aceea

⁵² Tampa-Roșu Magdalena, *Un tezaur transilvănean de cultură: Biblioteca Blajului. 100 de ani de la înființarea primei biblioteci*, (extras), Galați, 1974, p. 264.

⁵³ Jakó Zs., *Philobiblon*, p. 337.

⁵⁴ *Idem*, op. cit., p. 359.

ii scria în 1853 lui I(acob) Mureșianu despre intențiile sale: „Spre acest scop nu lipsii încă înainte de 1848 a-mi aduna toate... pe cât îmi era cu putință, câte mi-ar fi de ajutor... însă cu durere... materialul... fu prada... întâmplărilor... Nu disperai însă și după aceea mă nevoii a restaura și întregi ce era pierdut... pentru că cunoscui necesitatea ce o simțim cu toții de a începe oarecînd a ne tracta limba și apoi istoria după o critică cum se cere în zilele noastre”⁵⁵ și „românimea să se folosească de dînsle”⁵⁶.

Cînd în 1887, ochii săi obosiți pînă la istovire și-au stins lumina, au rămas de la Cipariu peste 6.000 de cărți, dintre care marea lor majoritate nu-i purtau semnătura și nu aveau nici un semn că i-ar fi aparținut. În fondul cărții românești vechi ajuns la Biblioteca Academiei R.S.R. Filiala Cluj-Napoca, nu avem decît un singur exemplar care-i poartă semnătura, anume cartea lui Petru Maior: *Animadversionis in Recensionem Historiae*, (Buda, 1814)⁵⁷.

Privitor la însemnele de proprietate aflate pe exemplarele care au aparținut lui Timotei Cipariu, printre specialiștii care prelucrează fondul ciparian, circulă mutual părerea că o parte din cărți au fost ștamplate ulterior, după ce ele au fost de mult inventariate în Biblioteca Arhiepiscopiei din Blaj. Acolo, teologii solicitați să presteze (desigur benevol) o muncă bibliotecărească, au aplicat la întâmplare — uneori de cîte 3—4 ori ștampilele de proprietate sau cele de proveniență, pe exemplarele ce aparținuseră odinioară „capelanului” blăjan, astfel că unele cărți foste ale lui Cipariu, au pe foaia de titlu o singură șampilă pusă hazardat în mai multe părți. Tipăritura: *Synopsis historiae juris Transilvanici in usum auditorum suorum* (Cluj, 1830) a lui Ladislau Vaida, are aplicată pe foaia de titlu de 4 ori ștampila oval-alungită a lui Timotei Cipariu. Important este că acest fenomen nu se repetă la exemplarele tipăriturilor românești vechi cipariene. Sigiliul sec despre care se presupune că ar fi fost aplicat după decesul său, nu-l întîlnim decît pe patru exemplare și anume: pe prima filă a unui exemplar din *Carte românească de învățătură*, 1643, (CRV 62); *Palia* de la Orăștie (CRV 205); *Sicriul de aur* (CRV 19); *Tîlcul evangheliilor și Molitvenicul rumânescu* ale lui Coresi (CRV 285), fiind implantat la toate exemplarele cu grijă și în cel mai vizibil spațiu liber.

Majoritatea exemplarelor de carte românească veche ce au supraviețuit, din biblioteca cipariană, presupunem că se află la Biblioteca Academiei R.S.R. Filiala Cluj-Napoca, în fondurile Colecțiilor Speciale. Numai două tipărituri: un exemplar din *Biblia* de la Blaj, 1795, (CRV Blaj 2)⁵⁸ și unul din lucrarea lui Samuil Micu *Theologhiia moralească*, (Blaj, 1796)⁵⁹, se află în fondul Bibliotecii Documentare Timotei Cipariu din Blaj. Acestea poartă de fapt ștampila de proveniență „Biblioteca T. Cipariu”, aplicată în spațiul destinat acestui scop, în careul ștampilei pătrate a Bibliotecii Centrale Arhiepiscopice

⁵⁵ *Idem*, op. cit., p. 348.

⁵⁶ *Idem*, op. cit., p. 350.

⁵⁷ C.R.V. 382.

⁵⁸ I. Bianu, N. Hodoș, op. cit., III, (B.R.V. 595).

⁵⁹ *Idem*, op. cit. (B.R.V. 634).

din Blaj. Ștampila de *proveniență* (oval-rotundă), se pare a fi confecționată de unul dintre bibliotecarii Bibliotecii Centrale din Blaj: Zenobie Pîclișanu, Alexandru Lupeanu sau Nicolae Comșa. Un exemplar din *Dicționarul româno-latino-maghiar* (T. II Cluj, 1923), poartă pe foaia de titlu ștampila ovală a lui I. M. Moldovan, iar pe dosul ei, la proveniență, în ștampila pătrată a Bibliotecii Centrale din Blaj, se află aplicată cea confecționată pentru exemplarele provenite din Biblioteca lui Timotei Cipariu.

Nu putem trece peste considerațiunile lui Alexandru Lupeanu, referitoare la personalitatea lui Timotei Cipariu și a bibliotecii sale personale. Timotei Cipariu era — spunea el — „o autoritate foarte respectată a vremii sale... A luat parte la toate mișcările cultural revoluționare, fiind unul dintre conducători”. O deosebită importanță o acordă faptului că: „lucrările sale se cuprind în orice manual de istorie literară”⁶⁰. La aceasta — completăm noi —, lucrările lui Timotei Cipariu nu numai că au intrat în manualele școlare de curs mediu și universitar, dar ele stau la temelia tuturor cercetărilor actuale în domeniul istoriei tiparului, a cărții și a culturii românești. Fosta „Biblioteca Centrală” din Blaj, îi poartă azi numele. De numele său este legată întreaga activitate desfășurată de filologii și lingviști contemporani din țară și străinătate, privitor la istoriografia și bibliografia românească veche. Cuvintele lui din 1863, stau chează și cercetărilor de istorie a poporului român, în care dragostea față de gloria nemuritoare a neamului, cuprind cele mai înălțătoare simțăminte de patriotism: „O serie lungă de secolii a(u) trecut pre pământul patriei noastre în care această națiune laborioasă și respinsă în toate părțile, ajunse la soarta cea mai de pre urmă a iloților spartani și a sclavilor Americii/de Sud, (— aluzie la cotropirea ei de către spanioli și exterminarea incașilor de către Hernando Cortez (1485—1547) — n.n.), în care pre acest pământ era fără patrie, fără nici o apărare sau scutintă din partea statului pentru care își vărșă sîngele împotriva oștilor inamice acestei țări, fără de a secera și gloria virtuților militare pentru națiunea sa, care în sudoarea feței sale își nutrea nu numai numeroasa ei familie ci totodată contribuția spre susținerea unei caste privilegiate, care-i... închidea toată ușa spre o eluptare din această servitute”. În condițiile de azi ale socialismului, visul lui Timotei Cipariu l-au împlinit urmașii săi întru cuget și simțiri.

Din tipăriturile românești vechi existente în Biblioteca Academiei R.S.R. Filiala Cluj-Napoca, provenite de la fosta Bibliotecă Centrală din Blaj, un număr de 61 au aparținut lui Timotei Cipariu.

Dăm în continuare o situație a exemplarelor de carte românească veche, în ordinea apariției lor, foste în proprietatea sa. Din a doua jumătate a sec. al XVI-lea: 4 exemplare: 1560—1561, 1568, 1582. Din prima jumătate a sec. al XVII-lea, 5 exemplare: 1641, 1642, 1643, 1643, 1644. Din a doua jumătate a sec. XVII, 5 exemplare: 1651, 1680, 1683, 1680, 1696. Din prima jumătate a sec. al XVIII-lea, 6 exemplare: 1726, 1742, 1743, 1743, 1745, 1746. Din a doua jumătate a sec. XVIII, 11 exemplare: 1763, 1771, 1777, 1778, 1781, 1783, 1788, 1791, 1795, 1797, 1799. Din prima jumătate a sec. al XIX-lea,

⁶⁰ D. Macrea, *op. cit.*, p. 74.

28 exemplare: 1803, 1804, 1805, 1805, 1806, 1812, 1813, 1813, 1814, 1816, 1816, 1817, 1817, 1818, 1818, 1818, 1821, 1821, 1825, 1826, 1827, 1827, 1828, 1830, 1830, 1830, 1830, 1830. Din *Tabelul anexat* la finele acestei lucrări se poate lesne constata că unde se repetă aceiași ani nu este vorba în mod obligatoriu de mai multe exemplare din aceeași tipăritură, ci de altele care au același an de apariție. Este unul din aspectele des întâlnite, ca regulă, nu ca excepție aici.

Din acestea, 38 exemplare au un conținut laic, 18 eclesiastice sau bisericești, iar 5 cu conținut mixt. Această „diferențiere” făcută aici, este și ea relativă deoarece, cu privire la conținutul cărților de cultură feudală, absolută în multe privințe, unele tipărituri poartă amprenta și trăsăturile acesteia.

Nu trebuie să nesocotim lupta maselor în fruntea cărora se afla intelectualitatea românească, printre care și Timotei Cipariu, adept al curentului democrat burghez care, animat de ideile iluminismului, milita pentru lichidarea regimului feudal, sprijinind masele populare românești în promovarea unei culturi naționale pe baza cunoașterii tipăriturilor românești vechi. Este totuși necesară o asemenea apreciere, dat fiind caracterul specific al orientării spre o gândire laică sau laicizantă a multora dintre autorii acestor tipărituri, în măsura în care, gradul de dezvoltare a relațiilor de tip feudal, o făceau posibilă. În vederea unei înțelegeri mai adâncite a umanismului românesc, care a răzbatut și prin intermediul artei tipografice în afirmarea lui în rîndurile poporului român, sensibil la promovarea ideilor înaintate ale vremii, ne-am permis această remarcă. Aceasta vizează îndeosebi cărțile de istorie, cu precădere cele privitoare la trecutul istoric și a culturii românești, într-o perioadă de avînt economic și politic sud-est european, vitreg pentru români.

Astfel, tipăriturile cu *caracter laic* din prima jumătate a sec. al XVIII-lea, sînt 3 exemplare: 1721, 1734, 1745; din a doua jumătate a sec. XVIII-lea, 8 exemplare: 1771, 1777, 1778, 1788, 1791, 1795, 1797, 1799; din prima jumătate a sec. al XIX-lea, 28 exemplare: 1803, 1805, 1805, 1806, 1812, 1813, 1813, 1814, 1816, 1816, 1817, 1817, 1818, 1818, 1818, 1821, 1825, 1826, 1827, 1827, 1828, 1830, 1830, 1830, 1830. Tipăriturile cu *conținut bisericesc* sînt: din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, 3 exemplare: 1560—1561, 1568, 1568; din prima jumătate a sec. al XVII-lea, 4 exemplare: 1651, 1680, 1683, 1696; din prima jumătate a sec. al XVIII-lea, 2 exemplare: 1763, 1781; din prima jumătate a sec. al XIX-lea, 1 exemplar: 1804. În privința celor pe care noi le apreciem *laico-bisericești*, situația se prezintă astfel: din a 2-a jumătate a sec. al XVI-lea, 1 exemplar: 1582; din prima jumătate a sec. al XVII-lea, 1 exemplar: 1643; din prima jumătate a sec. al XVIII-lea, 1 exemplar: 1726; din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, 2 exemplare: 1780 și 1783.

Nu trebuie să omitem faptul că Timotei Cipariu a fost animat neîntreput de ideea punerii în dezbatere plenară a celor mai diverse aspecte ale istoriografiei românești vechi, folosindu-se atît de exemplarele de carte românească veche din biblioteca sa personală, cît și de altele aflate în bibliotecile publice, mănăstirești sau particulare. Din cele referitoare la istoria cărții

românești vechi, amintim spre exemplificare câteva: *Care e cartea cea mai veche românească?*, comentariu apărut în paginile „Organului luminărei”, Blaj, LIV/1848, p. 304; *De Re literaria valachorum*, apărută în „Annales Gymnassii Blassiensis pro anno scholastico MDCCCLVIII”, Blaj, 1858, p. 11 și „Notiția”, *Principia de limba și scriptura*, Blaj, 1866, p. 116—117; *Documente*, publicate în „Archivu pentru filologia și istoria”, Blaj, 5/1867, p. 102—103, 9/1867, p. 181—182; *Catechismul calvinesc*, Sibiu, 1879, p. 85—92, etc.⁶¹

Competent istoriograf pe cât de mare filolog, aspecte asupra cărora s-au oprit în scrierile lor Ion Breazu⁶², Dimitrie Macrea, Valeriu Nițu, Yves Goldenberg, Jakó Zsigmond, Magdalena Tampa și alții, Timotei Cipariu s-a afirmat și ca un remarcabil om de cultură clasică universală, care a deschis într-o manieră modernă, căi noi de acces în domeniul istoriografiei și bibliografiei românești. De la problemele majore ale bibliofiliei, desigur nu ca o problemă în sine, pînă la cele mai neînsemnate în aparență, ale însemnelor de proprietate, obicei încetățenit în epocă, tipăriturile românești vechi au constituit pentru el un punct de plecare în întreaga sa activitate științifică, la care cercetătorii și istoricii români se reîntorc întotdeauna, cu sentimentul de adîncă prețuire și omagiere. Pe deplin îndreptățit a scris Dimitrie Macrea: „contemporanii lui Cipariu, făcînd abstracție de greșelile și exagerările lui lingvistice, au apreciat cu multă căldură dragostea lui pentru limba română, lupta lui pentru dezvoltarea noastră culturală, pentru libertatea și drepturile politice ale românilor transilvăneni”⁶³.

„Ex aequo exempli gratiis exceptiis excipiendo”, cum ar spune-o marele dascăl din Blaj, îl formează un exemplar din *Liturghierul* bucureștean (1746), aflat în Biblioteca „Timotei Cipariu” din Blaj, pe filele căruia se păstrează fragmente dintr-o inscripție în cirilică, scrisă manu-propria de Safta, fiica „răposatului și prea luminatului Don Constandin Voivodu Brîncoveanu”, dăruită de aceasta bisericii din Bucurdea Grînoasă, după martirajul Domnitorului Țării Românești la Țarigrad. Și „o au datu ca să să pominească numele Măriei sale și a răposatiloru și părinților ei, măriți în veci”. Străvechea mănăstire transilvăneană, despre care numai o vagă tradiție mai dăinuie azi, a fost prefăcută în cenușe, în vremuri vitrege. Spre norocul posterității, una din cărțile existente acolo — neîndoios datorită semnificațiilor ei istorice ca document autentic, relativ la permanența legăturilor dintre românii transilvăneni cu cei din Țara Românească — a fost transferată de către Timotei Cipariu în Blaj — nu exclus în bibliotecă sa —, scăpînd-o astfel de incendiul care a mistuit întreg tezaurul acestei biserici.

TITUS FURDUI

⁶¹ N. Comșa, *op. cit.*

⁶² Timotei Cipariu, *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, Blaj, 1854; *Crestomația seau Analecte literare*, Blaj, 1858; *Principia de limba și scriptura*, Blaj, 1866.

⁶³ D. Macrea, *op. cit.*, p. 78; I. Bianu, *Timotei Cipariu*, în „Unirea”, Blaj, 25/1905, p. 222; A. Bunea, *Amintirea lui Cipariu*, în „Unirea”, Blaj, 25/1905, 207—208; Al. Lupeanu-Melin, *Blajul*, București, 1930 (Colecția: Cunoștințe folositoare din lumea largă, Seria C, nr. 39), p. 25—28; G. Cipăianu, în *Studia*, series Historia, fasc. 2, 1971, p. 72—73.

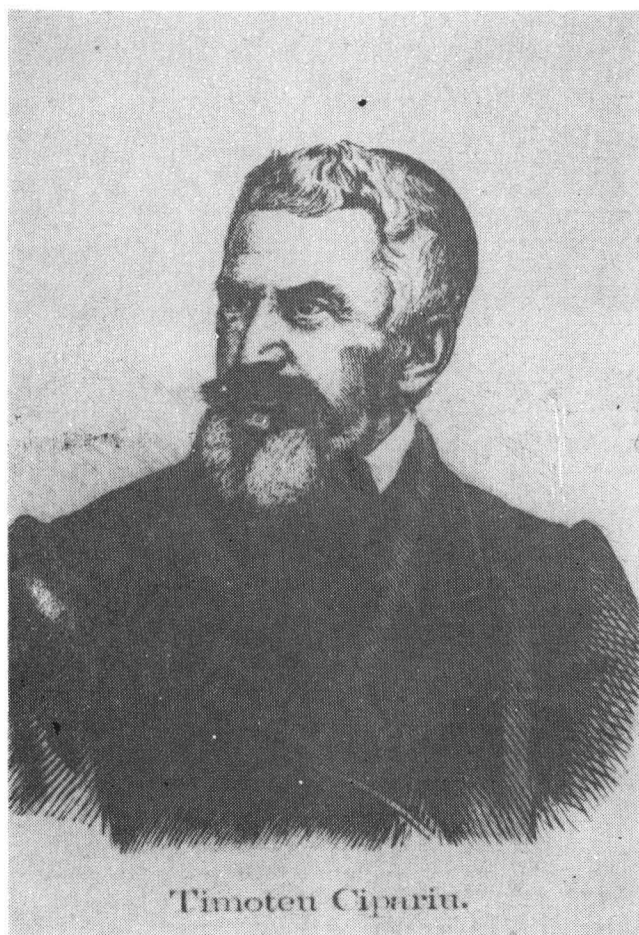

Fig. 1 Timotei Cipariu. Portret (cf. Iosif Vulcan, Pantheonul Romanesc)

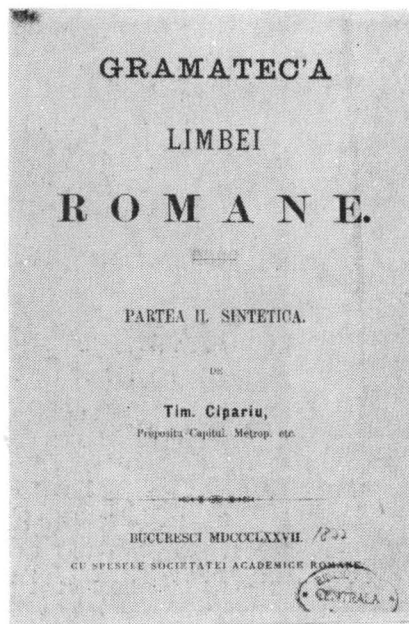
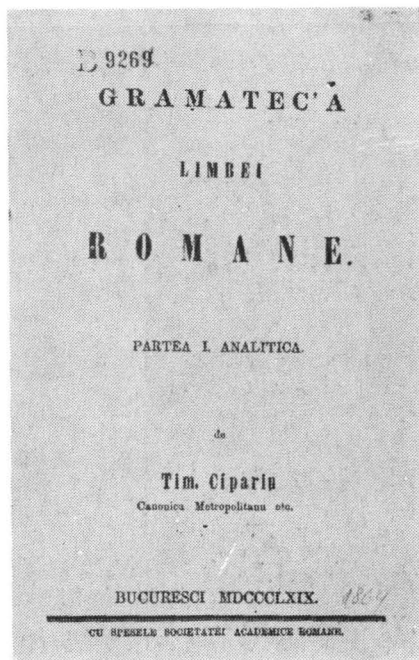
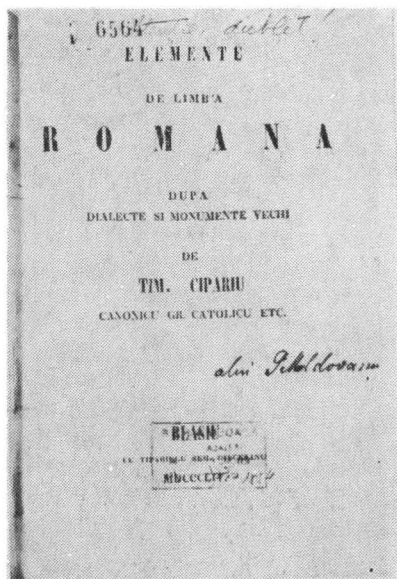

Fig. 2 Reproduceri după foile de titlu ale lucrărilor lui T. Cipariu

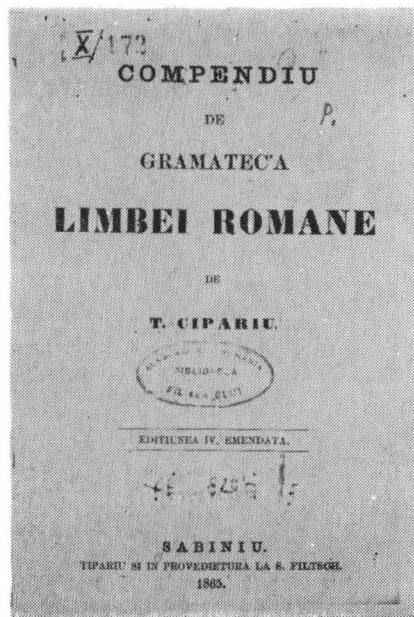
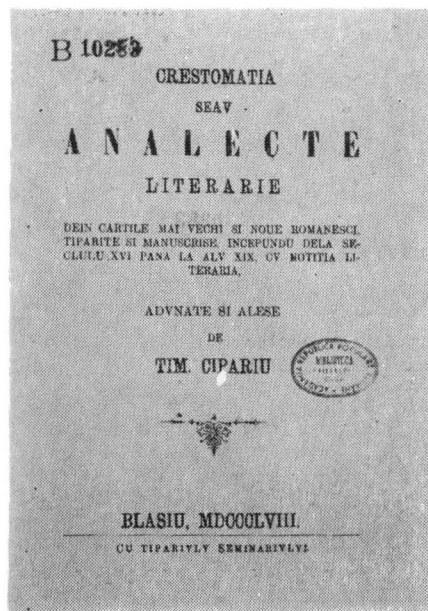
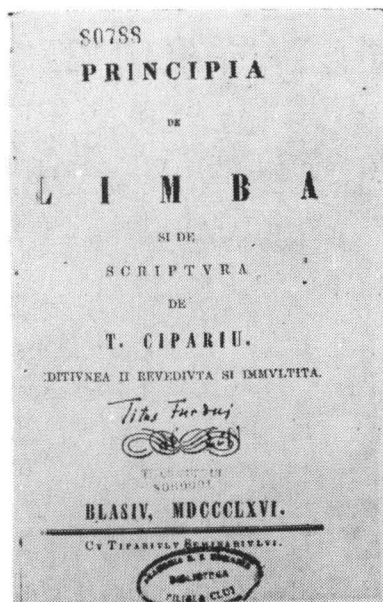
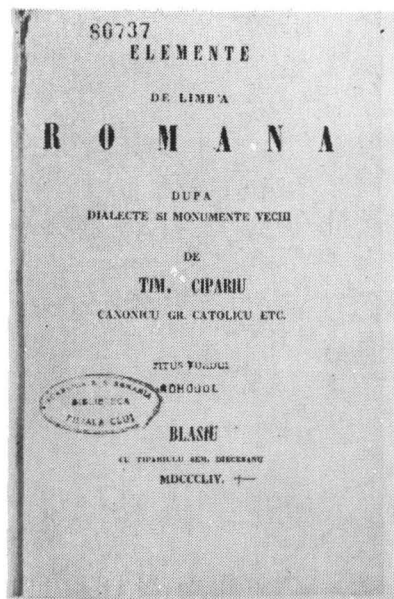

Fig. 3 Reproduceri după foile de titlu ale lucrărilor lui T. Cipariu

Fig. 4 Însemne de proprietate pe cărțile din biblioteca personală a lui T. Cipariu

B 12582
ELEMENTE
DE
P O E T I C A

METRICA

II

VERSIFICATIUNE.

SCRISA

DE

TIM. CIPARIU.

BLASIU MDCCCLX.

CU TIPARIUL SEMINARIULUI.

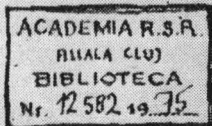

Fig. 5 Foaia de titlu a lucrării „Elemente de poetica (Metrica), Blaj, 1860

Fig. 6 Fotografie de absolvent a Gimnaziului din Blaj,
a scriitorului Alexandru Lupcanu

Fig. 7 Fotografie de absolvire a Gimnaziului din Blaj, a lui Nicolae Comșa

ANEXE

I. LISTA EXEMPLARELOR DE CARTE ROMÂNEASCĂ VECHIE, CARE AU APARTINUT SAU AU FĂCUT PARTE DIN BIBLIOTECĂ CIPARIANĂ, AFLATE ÎN BIBLIOTECĂ ACADEMIEI R.S.R. FILIALA CLUJ-NAPOCA

Tabel alfabetic

1. AARON VASILE — *Istoria lui Sofronim și a Haritei ceii Frumoase*, Siblu /1828/.
BRV 1109; CRV 628.
2. ALEXI JOANNIS — *Grammatica daco-romana sive Valachica*. Viena. /1828/.
BRV 1266; CRV 470.
3. B/AUER FRIDRICH WILHELM/ — *Memoires historiques et geographiques sur la Walachie*.
Frankfort et Leipsic. 1778.
BRV /—/; CRV 473.
4. /BOIAGI MIHAIL G./ — *Kurz gefaste Neugriechische Sprachlehre*. Wiena. 1821;
(în BRV anul de apariție este considerat 1823).
BRV 1195; CRV 524.
Pos.: Biblioteca Centrală din Blaj.
5. /BOIAGI MIHAIL G./ — *Grammatica romano-macedoneand*, (în limba greacă).
Vienne, 1813.
BRV 822; CRV 498.
Pos.: Biblioteca Centrală din Blaj.
6. /BOJINCA DAMASCHIN THEODOR/ — *Animadversio in Dissertationem Halensem sub Titulo Erweiss dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind, etc., vom k. Rath/alias Sabbas Tököly-Tuculis*. /1823 editam:
Von D. T. Bozsinka. Pesta, 1827.
BRV 1300; CRV 475.
Pos.: Biblioteca Centrală din Blaj.
7. /CANTACUZINO MIHAIL/ — *Istoria Valachilor* (în limba greacă). Vienne. 1806.
BRV 707; CRV 651.
Pos.: Biblioteca Centrală din Blaj.
8. /CANTEMIR DIMITRIE/ — *Geschichte des osmannischen Reichs nach seinem Anwachs und Abnehmen beschrieben von Demetrie Kantemir ... Aus dem Englischen übersetzt ... bei Christian Harold*.
Hamburg. 1745.
BRV 238; CRV 409.
9. /CANTEMIR DIMITRIE/ — *Histoire de l'empire othoman*, par ... Demetrius Cantemir,
t. I. Traduite en Francois par de M. de Joncquièrs, Paris.
MDCCXLIII (1743).
BRV 231; CRV 411.
10. /CANTEMIR DIMITRIE/ — *The History of the Growth and decay of the otthman Empire*.
Translated into English ... bei Tindal. Londra, 1743.
BRV 209; CRV 162.
11. /CANTEMIR DIMITRIE/ — *Beschreibung der Moldau, ... von Demetris Kantemir, ehemaligen Fürsten in der Moldau historisch geographisch und politische Beschreibung der Moldau*, [traducere de/
Johann Ludwig Redslob, îndreptări de Büschung, prefață de G. F. Müller; harta de Krestschmer], Frankfurt und Leipzig. 1771.
BRV 375; CRV 495.
Pos.: Biblioteca Centrală din Blaj.

12. /CARACAS
DEMETRIU/
— *Poimatia Iatrika, [Poeme medicale]*. Demetrii Karakasse ... *Poemata Medica*, Vienne, 1795.
BRV 592; CRV 683.
13. C/ARRA JEAN-
LOUIS/
— *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*. Jassy, 1777.
BRV /-/-; CRV 568.
Pos.: Biblioteca Centrală din Blaj.
14. ***
— *Carte românească de învățătură*, tipărită de Varlaam, Iași, 1643.
BRV 45; CRV 62.
Pos.: Biblioteca Arhidiecezană gr. -cat. de Alba Iulia și Făgăraș. (Făgăraș)
15. ***
— *Catechism*, Simbăta Mare, 1726.
BRV 190; CRV 239.
Pos.: Ioan Schwartz.
16. ***
— *Cazanii*, tip. de Ilie Miniati, București, 1742.
BRV 223; CRV 247.
17. ***
— *[Ceasloveștiu]*. Sibiu. 1696. (Fragment deteriorat)
BRV /-/-; CRV 590.
18. CRIȘAN VASILIE
— *Orthoephia latino-valachica*. Claudiopol. 1805.
BRV 684; CRV 363.
19. DAMASCHIN IOAN
— *Opera Philosophica et Theologica*. T. I—II. Trad. de Petru Pavel Aaron, Blaj, 1763.
Pos.: Biblioteca Centrală Blaj.
20. ***
— *[Evanghelia cu învățătură]*. Bălgrad. 1641.
BRV 40; CRV 179.
21. ***
— *[Evanghelia învățătoare]*. Govora. 1642.
BRV 42; CRV 196.
22. FENELON/
FRANCOIS
SALIGNAC DE LA
MOTHE
— *Intîmplările lui Telemah, fiului lui Oulyse*. Trad. de Petru Maior, Buda, 1818.
BRV 779; CRV 534.
Pos.: Ioan Oltyan; Nicolae Osepesco, Brașov, Biblioteca Centrală din Blaj.
23. FOTINO, DIONISIE
— *Istoria the Palai Dakiae, tanin Transilvaniae kai Moldaviae*, para Dionisiol Foteinol: *Istoria vechii Dacii, acum a Transilvaniei, Valachiei și Moldovei*. Adunată din diferiți autori vechi și mai noi de Dionisie Fotino, Vol. I, Viena, 1818.
BRV 996; CRV 502.
Pos.: Biblioteca Centrală Blaj.
24. /IOAN GURA-DE-
AUR, IOAN
HRIZOSTOMUL,
IOAN ZLATOUST/
— *Mărgăritare*, Ed. a II-a, București, 1746.
BRV. 248. CRV. 281.
25. IORGOVICI PAUL
— *Observații de limbă românească*, Buda, 1799.
BRV. 621; CRV 390.
26. ***
— *Învățăture pentru toate zilele*. Cîmpulung. 1643.
BRV 43; CRV 31.
Pos.: Popa Stanciu, Biserica românească din Sărata. [Posibil județul Cluj]
27. ***
— *Lexicon Romanescu-Latinescu-Ungurescu-Nemfescu, quare de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai multor ani s-au lucratu Seu LEXICON. Valachico-Latino-Hungarico-*

- Germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est*, Budae. 1825.
BRV 1240; CRV /-/.
Coligat cu Ms. rom. 586, cu adnotările, rectificările și completările autografe ale lui Timotei Cipariu.
28. ***
— [Liturghier] *Sfintele și dumnezeieștile Liturghii*, București, 1680.
BRV 71; CRV 36.
Pos.: Ulterior, probabil și-a semnat numele și Ion Micu Moldovanu.
29. ***
— [Liturghier] *Sfintele și dumnezeieștile Liturghii*, București, 1680.
BRV 71; CRV 16.
30. MAIOR PETRU
— *Animadversiones in Recensionem Historiae De Origine Valachorum in Dacia E. Valachico in latinum conversae*. Budae. 1814.
BRV 854; CRV 382.
Pos.: Elie Dăianu; Biblioteca Centrală Blaj.
31. MAIOR PETRU
— *Istoria bisericii românilor*, Buda, 1813.
BRV 828; CRV 382.
32. MAIOR PETRU
— *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Buda, 1812.
BRV 809; CRV 467.
Pos.: Biblioteca Centrală din Blaj.
33. MICU SAMUIL
— *Dissertatio canonica de Matrimonio*. Viennae, 1781.
BRV 447; CRV 221.
34. ***
— *Mineiul. Luna lui Iunie*, Buda, 1804.
BRV 668; CRV 117 IV.
Pos.: Biblioteca Centrală Blaj.
35. MURGU EFTIMIE
— *Wiederlegung der Abhandlung. Erweiss, dass die Walschen nicht römischer Abkunft sind ...* Ofen, 1830.
BRV 1490; CRV 648.
36. ***
— *Palia*, Orăștie, 1652.
BRV 30; CRV 205.
Pos.: T. Cipariu.
Sigiliul sec *TIMOTHEU CIPARIU Prepos[it] Metrop[olitanu] Cap[itulum]*, în *Blasiu*.
37. PAPP LADISLAU
BASILIUS (POP
VASILE LADISLAU)
— *De funeribus plebejis daco-romanorum ...*
— *Dissertatio inauguralis historico-media*, Viennae, 1817.
BRV 943; CRV 438.
Pos.: N. Maniu; Biblioteca Centrală Blaj.
38. PAPP LADISLAU
VASILE (POP
LADISLAU VASILE)
— *De funeribus plebejis Basilius daco-romanorum ...* *Dissertatio inauguralis historico-media*, Viennae, 1817.
BRV 943; CRV 452.
39. /PHILIPPIDE D./
— *Istoria tis Romanias i Ektesis. Istoria României sau Povestirea celor mai însemnate fapte ce se amintesc ca întâmplări în țările din stînga Dunării de Jos, de la năvălirea Egiptenilor pînă la înființarea Principatelor românești din Țara Românească și din Moldova: Acum întia dată alcătuită și tipărită în Lipsca Saxoniei, Vol. I, p. 1, Lipsca, 1816.*
BRV 928; CRV 684.
40. /PHILIPPIDE D./
— *Gheographikon tis Roimoinias. /Geografia României ca mijloc pentru o mai bună și mai deplină înțelegere a istoriei ei. Acum întia dată alcătuită și tipărită în Lipsca Saxoniei/, vol. I, p. 1, Lipsca, 1816.*
BRV 928; CRV 648.

41. PIUARIU-MOLNAR IOAN — *Deutsch Walachische Sprachlehre*. Wien, 1788. BRV 521; CRV 425.
42. POPP VASILIE — *Către Ioan Prale: Prefață la Psaltirea în versuri*, Brașov, 1827.
BRV 1322; CRV 316.
43. POPP C. ZENOBIE — *Metrica* (Zinobioi K Pop Matrike Biblia B. I—II) — în limba greacă — Viena, 1803.
BRV 655; CRV 418.
Pos.: Biblioteca Universitară din Lipsca. Biblioteca Centrală din Blaj.
44. *** — *Psaltire*. Bălgrad. 1651.
BRV 60; CRV 147.
45. PRALE IOAN — *Psaltirea în versuri; Prefața de Vasilie Pop*. Brașov. 1827.
BRV 1322; CRV 316.
46. SALABERRY — *Compte de: Essais sur de la Valachie et de la Moldavie, Théâtre de l'insurrection dite Ypsilanti*, Paris. 1821.
/BRV /; CRV 545.
47. *** — *Sicriul de aur*, tipărit de Popa Ion din Vinț, Sebeș-Alba, 1683.
BRV 80; CRV 19.
Pos.: Timotei Cipariu (Sigiliul sec TIMOTHEU CIPARIU Prepos/it/ Metrop/olitanu/ Cap/itlum/. in Blasiu).
48. *** — *Supplex Libellus Valachorum Transsylvaniae. Cum notis historico-criticis I/oseff/ C/arov/ E/den/*. Claudiopolis. 1791.
BRV 548; CRV 653.
Pos.: Biblioteca Centrală Blaj.
49. *** — *[Șapte taine ale bisericii rădritului] [Iași, 1644/*.
BRV 47; CRV 497.
Pos.: Biblioteca Centrală Blaj.
50. SINCAI GHEORGHE — *Catechismul cel mare*, Blaj, 1783.
BRV 462; CRV 231.
Pos.: Dumitrie Păcurariu din Gheța. [Ghenetea? jud. Bihor]
51. ȘINCAI GHEORGHE — *Catechismul cel mare*, Blaj, 1783.
BRV 462; CRV 209.
Pos.: Popa Serban, 1783; St(efan) Boer;
Biblioteca Centrală Blaj.
52. ȘINCAI GHEORGHE — *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Buda, 1805.
BRV 687; CRV 499.
53. TEMPEA RADU — *Grammatica românească*, Sibii, 1797.
RBV 612; CRV 334.
54. *** — *[Tetraevangheliar]*, tipărit de Coresi, Brașov, 1560—1561.
BRV 10; CRV 733.
55. *** — *[Tîlcul evangheliilor]*, tip de Coresi, 1567—1568 [Abrud?]
BRV 13; CRV 285.
Pos.: Timotei Cipariu.
56. *** — *[Tîlcul evangheliilor și 'Molitvenicul românesc]*, tipărit de Coresi. 1567—1568 [Abrud?]
Pos.: Timotei Cipariu; Ion Micu Moldovanu.
57. VAJDA LÁZSLÓ DE SÓOSMEZEI — *Az Erdélyi polgári magános törvények historidja*, Kolozsvár, 1830.
Pos.: Constantin Pappfalvi.
BRV 1502; CRV. 686

88. VAJDA LÁZSLÓ DE
SÓÓSMÉZEI — *Az Erdélyi polgári magános törvényekkel való esmeretségek*,
I—III₁₋₂, Kolozsvár, 1830.
BRV 1502; CRV 639.
89. VAJDA LADISLAU
DE SÓÓSMÉZŐ — *Synopsis historiae juris Transilvanici*, Claudiopolis, 1830.
BRV. 1500; CRV 682.
90. VAJDA VASILIE ȘI
SILVIUS COMES — *Pœmation de Secunda legione Valachica*, Ed. III. et
TANNOLI *Reflexiones ad IX Pœmation*.
Magno-Varadini, 1830.
BRV 1496; CRV 553.
91. VILLAUME — *Pedagogia și Metodica*; Traducere de Naum Petrovici,
Buda 1818.
BRV 993; CRV 506.

II. ARGUMENTA LITTERARIA ET APPARATUM ALIORUM PRAECIPUA
ANIIS 1853/1854
ET
1854—1855

Doubus his annis tam bibliotheca gymnasii quam reliquae collectiones e variis donis insigniter sunt. Primo autem loco inter haec mentionem merentur:

a) TABULAE CERATAE nuper in aurifondinis Abrudensibus repertae, atquae per manus Excmi. D. A. Episcopi Gymnasio donatae a Rm. D. Simenone Balint A. Diacono ac Par Gr. cath. Alba-ecclesiensi et Ordinis Sermae. Suae Majest. Francisci-Josephi I, equite donatae. Constant autem daubus tabulis pineis optime conservatis prioribus cum defectu tertiae seu ultimae, continentque libellum emtionis in duplo, sed cujus textus secundus integer non extat ob defectum tabulae tertiae. Forma scripturae est romana cursiva ad instar tabularum prius ibidem repertarum et a J. F. Massmann editarum, sed elegantior magisque complicata. Textum earum e duabus prioribus paginis supra dedimus pag. 2, descriptionem vero et genuinam tabularum expressionem forte alias dabimus.

(p. 14—15)

III. Tabel

PRIVIND LIMBA ÎN CARE AU FOST SCRISE ȘI IMPRIMATE
EXEMPLARELE DE CARTE ROMÂNEASCĂ VECHĂ DIN FOSTA
BIBLIOTECĂ A LUI T. CIPARIU

Limba	Numărul exemplarelor
română	27
latină	9
greacă	9
maghiară	3
germană	4
franceză	4
engleză	1
româno-latină	3
româno-germană	1
româno-latino-maghiară-germană	1

IV. Tabel

PRIVITOR LA LITERELE DE TIPAR FOLOSITE LA IMPRIMAREA
 TIPĂRITURILOR ROMÂNEȘTI VECHI DIN BIBLIOTECA LUI
 TIMOTEI CIPARIU

Felul literelor folosite	Numărul tipăriturilor
chirilice	29
latine	20
grecești	8
gotice	3
Mixte	
latine-chirilice	1
latine-gotice	1

ALTE RUMÄNISCHE DRUCKE AUS DER PRIVAT BIBLIOTHEK
 VON TIMOTEI CIPARIU IN DER SAMMLUNG ALTER RUMÄNISCHE
 BÜCHER DER BIBLIOTHEK DER AKADEMIE DER R. S. RUMÄNIEN,
 FILIALE CLUJ-NAPOCA

(Zusammenfassung)

Die Arbeit bezieht sich auf die 61 Exemplare alter rumänischer Bücher aus dem Besitz der Bibliothek der Akademie der R. S. Rumänien Filiale Cluj-Napoca, die aus der Privatbibliothek des Timotei Cipariu. Sie wirft ein neues Licht auf die Hinweise über ihren Besitzer sowie — unter anderem — auf die Beschäftigung der heutigen rumänischer Historiker, durch die alten rumänischen Drucke aus der ehemaligen Timotei Cipariu-Bibliothek bibliophilen Wert bekommen. Unter diesen haben die beiden exemplare des *Tilcul evangheliilor* (Abrud?, 1567—1568) von Coresi eine besondere Bedeutung; ebenso die indirekten, kollateralen Quellen der *Poetik* von Timotei Cipariu, die 1860 in Blaj erschienen ist, und die des Verfassers in Beziehung zur *Metrik* (Wien, 1803) des Zenobie Popp setzt.

Als Anhang wird eine Tabelle der Exemplare alter rumänischer Buchdrucke die dem grossen Philologen und Gelehrten aus Blaj, Timotei Cipariu gehörten, und interessantes Bildmaterial geboten.